

LA VIOLÈNCIA DE GÈNERE, EL SISTEMA PENAL I L'AUTONOMIA DE LES DONES.

GENDER VIOLENCE, THE PENAL SYSTEM AND THE AUTONOMY OF WOMEN.

Aura Roig Forteza

Coordinadora de l'Àrea Anàlisi Feminista del Sistema Penal, OSPDH
Universitat de Barcelona

RESUM

Aconseguir que les agendes polítiques incorporin la violència de gènere com un problema social que no es pot deixar d'encarar ha sigut gràcies a anys de lluita feminista. Però la manera en que en l'estat espanyol s'ha introduït aquesta qüestió respon fonamentalment a les demandes del feminisme institucional i la seva aliança amb l'Estat.

Aquest article té per objectiu fer un anàlisi crític de les actuals mesures vigents a l'estat espanyol contra la violència de gènere. Per una part, es procurarà mostrar com des de la legislació contra la violència de gènere, si bé es reconeix que es tracta d'un problema estructural que respon a la desigualtat estructural per raons de gènere, a la pràctica es tracta el problema com a violència interpersonal, com si es tractes de qualsevol tipus de violència, a través principalment del sistema penal.

En segon lloc es pretén mostrar com la demanda de protecció de les dones és empleada per l'estat per ampliar el seu control sobre elles i sobre la societat en general. L'Estat, aprofitant la seva aliança amb el feminisme institucional, continua reproduint els pitjors estereotips de gènere. Aquells que situen a les dones en una posició determinista de vulnerabilitat. Les infantilitza i nega el seu poder de definició i de decisió.

Paraules clau: Violència de gènere; feminismes; Sistema penal

Introducció

L'objectiu d'aquest article és analitzar com afecta la legislació contra la violència de gènere a l'autonomia de les dones.

Per fer-ho s'ha considerat necessari, en primer lloc, fer una breu aproximació històrica a la introducció de les mesures dirigides a eradicar la violència masculista, tant des de l'àmbit internacional com des de l'àmbit estatal, per tal de contextualitzar les mesures empreses per l'estat espanyol relatives a aquesta qüestió.

S'ha aprofundit de manera especial en la Ley Orgànica 1/2004 de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género. En primer lloc es fa un anàlisi de la pròpia norma, dels conceptes i de les mesures que en ella apareixen, per després aprofundir en quina ha sigut la seva aplicació posterior. S'analitzen tant les principals aportacions d'aquesta legislació, com els seus biaixos, denunciats per gran part del feminisme crític.

Per últim es dedica tot un apartat a veure com la prioritització de l'aspecte punitiu d'aquesta norma afecta de forma directa i molt greu a l'autonomia i el dret de decidir de les dones.

La perspectiva de la qual es parteix alhora de fer aquest anàlisi és pròpia del feminisme

crític, que posa en qüestió la capacitat de les institucions per fer front a la desigualtat de gènere, i concretament a la violència masclista. Segons aquesta perspectiva les institucions mantenen i reproduïxen la lògica patriarcal, una de les causes estructurals que possibiliten la violència masclista. Tampoc no s'han volgut oblidar els plantejaments crítics de la sociologia jurídicopenal. És per això que s'ha optat per consultar bibliografia pròpia d'autores que combinen ambdòs plantejaments.

S'ha treballat també sobre la pròpia legislació i sobre la documentació elaborada per l'Observatorio Estatal de Violencia sobre la Mujer. Per últim, també s'han consultat altres informes elaborats per organitzacions de caire internacional, com és l'informe d'Amnistia Internacional *Obstinada realidad, recursos pendientes*. En aquest informe, s'analitza en profunditat l'aplicació de la llei integral, tres anys després de la seva aprovació.

- **La violència de gènere dins l'agenda política**

Des dels moviments feministes, la violència contra les dones ha sigut anomenada de moltes formes diferents: violència patriarcal, violència masclista, violència de gènere, violència contra les dones, etc. En tots els casos amb la intenció de posar sobre la taula que es tracta d'una violència exercida contra les dones, no per qüestions biològiques sinó fruit d'unes estructures socials i culturals patriarcal que generen violència contra les dones, pel sòl fet de ser dones.

Tal com explica Bodelón: *“Estos conceptos ponen el acento en la razón que produce la violencia contra las mujeres, la estructura de desigualdad social, económica, etc., que han relegado históricamente a las mujeres, es decir, la estructura de las relaciones de género. Por otra parte estos conceptos enfatizan la idea que la violencia contra las mujeres, a pesar de su diversidad de manifestaciones (la violencia sexual, la violencia intrafamiliar, el acoso sexual, la prostitución forzada, etc.) tienen un mismo origen, la existencia de una cultura sexista y de mecanismos de subordinación social hacia las mujeres.”* (Bodelón 2008, p. 73)

Aquesta definició és també la que s'ha donat des de l'àmbit internacional i des de gran part de les polítiques públiques actuals de l'estat espanyol i les seves autonomies. A mode d'exemple, l'exposició de motius de la Ley Orgánica 1/2004, del 20 de desembre, de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género: *“La violencia de género no es un problema que afecte al ámbito privado. Al contrario, se manifiesta como el símbolo más brutal de la desigualdad existente en nuestra sociedad. Se trata de una violencia que se dirige sobre las mujeres por el hecho mismo de serlo, por ser consideradas, por sus agresores, carentes de los derechos mínimos de libertad, respeto y capacidad de decisión.”*

Aconseguir que les polítiques públiques reconeixin que la violència de gènere és fruit d'una violència estructural ha sigut gràcies als moviments feministes, a tots els moviments feministes. La forma en que s'ha introduït és pròpia del feminisme institucional, que com el propi nom indica confia en les institucions actuals com a garants dels drets de les dones. Enfront d'aquest feminisme trobem el que s'ha anomenat feminisme crític. Segons aquest feminisme no és possible aconseguir fer efectius els drets de les dones a través d'unes institucions fortament patriarcal pensades per a mantenir i reproduir les desigualtats per raons de gènere. En aquest sentit, defensa que la igualtat real entre homes i dones només serà possible fora d'unes institucions que han sigut pensades per homes i dirigides a homes

Malgrat tot, aconseguir que els drets de les dones siguin reconeguts, no ha sigut fàcil. La seva introducció en l'agenda política, tant internacional com estatal, va molt per darrera de les reivindicacions feministes, i no sempre reflexa les demandes dels moviments de dones. Són nombroses les autores que manifesten que des de les institucions s'han buidat de contingut moltes de les aportacions del pensament feminista.

En primer lloc s'analitzarà l'evolució de la normativa relativa a la defensa dels drets de les dones,

concretament els drets dirigits a garantir que les dones tinguin una vida lliure de violència masclista. Es començarà per tractar el context internacional, per després entrar a analitzar com ha sigut aquest procés a l'estat espanyol. Es dedicarà especial atenció a la Ley Integral 1/2004 Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género, d'ara en endavant LOVG o Llei Integral, donat que és la primera llei dirigida exclusivament a aquesta qüestió, que s'aprova a l'estat espanyol.

- Els Drets de les Dones són Drets Humans

L'any 2004 es va aprovar a l'estat espanyol la Ley Orgánica de Medidas de Protección integral contra la Violencia de Género, que va suposar un avenç en el reconeixement dels drets de les dones. Aquesta mesura responia a les recomanacions internacionals que instaven als estats a desenvolupar mesures dirigides a garantir aquests drets.

◆ Àmbit internacional

Els Drets Humans de les dones comencen a ser protegits per l'ordenament jurídic internacional al 1948 amb la Declaració Universal dels Drets Humans, que en un principi es pressuposa aplicable a totes les persones. Una revisió en profunditat d'aquests però, deixa en evidència que eren molts els drets de les dones que no hi apareixien contemplats: el dret a decidir sobre el propi cos, l'autonomia de les dones casades respecte del marit, el dret a viure sense violència, en són només alguns exemples.

No és fins al 1952 que les Nacions Unides aprovaren la Convenció sobre els Drets Polítics de la Dona, en la que es reconeix el dret a vot de les dones a totes les eleccions en igualtat de condicions amb els homes. Així com el seu dret a ocupar llocs de decisió i de responsabilitat pública.

L'any 1975 es proclama l'any internacional de la dona i és a partir d'aleshores que s'iniciaran les actuacions polítiques impulsades per les Nacions Unides i que es concretaran en quatre Conferències Mundials, convocades per les Nacions Unides i que han unit la comunitat internacional en el compromís amb els drets de les dones.¹

- La Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació contra la dona (CEDAW)

La CEDAW és aprovada molts anys després, al 1979 per les Nacions Unides. En aquesta convenció es recorda que la discriminació contra la dona viola els principis d'igualtat de drets i respecte a la dignitat humana, i que limita la plena participació de les dones en la vida política, social, econòmica i cultural. Estableix per una banda drets de les dones i per altra obligacions dels Estats per tal d'aconseguir la igualtat entre dones i homes.

El dret a vot i a ser electes, així com ocupar càrrecs públics amb responsabilitat política, són

¹ Síntesi de la normativa comunitària:

- I Conferència Mundial sobre les Dones (Mèxic, 1975). Com a resultat d'aquesta conferència es va a redactar un Pla d'acció mundial i es va a proclamar el Decenni de la Dona per les Nacions Unides (1976-1985).
- La Convenció per a l'eliminació de totes les Formes de Discriminació contra la Dona de 1979 (CEDAW) i el Protocol Facultatiu de 1999.
- II Conferència Mundial de la Segona Meitat del Decenni de la Dona (Copenhaguen, 1980), en la qual es conclou que s'han d'augmentar els esforços en tres àmbits clau: salut, educació i ocupació.
- III Conferència sobre la Dona (Nairobi, 1985). D'aquesta conferència es van extraure les "Estratègies de Nairobi", orientades cap l'"avenc de la dona" fins l'any 2000.
- IV Conferència Mundial sobre la Dona (Beijing, 1995).
- La Resolució de la Comissió de Drets Humans 2001/49, sobre l'eliminació de la violència contra les dones.

alguns dels drets dirigits a aconseguir la igualtat de la dona en l'esfera política. Pel que fa als drets de ciutadania es reconeix el dret de la dona a la nacionalitat independentment del consentiment del marit. També es reconeix el dret de les dones a l'accés a la sanitat, l'educació i el món laboral en igualtat de condicions que els homes. Contempla el dret de la dona a consentir el seu matrimoni i triar el marit d'una forma lliure i no condicionada. S'atorga igualtat de drets i responsabilitats durant el matrimoni i sobre les decisions que afectin a filles i fills. Alhora que para atenció als drets de la dona en matèria de propietat i administració de bens.

Evidentment es tracten moltes altres qüestions que fan d'aquesta Convenció el principal instrument internacional de defensa dels drets humans de les dones. Encara així la manca de mecanismes dirigits a garantir el dret de les dones a denunciar la violació per part d'un Estat d'algun o alguns dels drets reconeguts en la CEDAW, així com la impossibilitat de sancionar a aquests estats en els casos de violació d'aquesta, fa difícil que la Convenció resulti efectiva.

Aquesta Convenció presentava greus mancances pel que fa a algunes qüestions com la violència de gènere. Encara així el Comitè per a l'Eliminació de la Discriminació contra la Dona va anar adoptant diverses mesures dirigides a fer front a aquesta problemàtica. Entre d'altres coses s'instava als Estats a prendre mesures per prevenir i eradicar la violència contra les dones.

• La Conferència Mundial de Drets Humans

La Conferència Mundial de Drets Humans es realitza a Viena l'any 1993. Resulta especialment important per que reconeix que els drets humans de les dones són una part inalienable dels drets humans universals. Es fa una demanda explícita reclamant l'aprovació de la Declaració sobre l'Eliminació de la violència contra la dona i insta als estats a fer front a la violència contra la dona. Aquesta Declaració es aprovada el desembre del mateix any per l'Assemblea General. D'ella destaca la relació que s'estableix de totes les formes de discriminació contra la dona i l'eliminació de la violència contra ella, que es vista com un obstacle a la igualtat, el desenvolupament i la pau, i al desenvolupament humà. Es reconeix que és una manifestació de les relacions de poder desiguals entre homes i dones.

Altre de les principals aportacions d'aquesta declaració és la identificació de col·lectius de dones especialment vulnerables: dones grans, dones pertanyents a minories, dones rurals. En aquesta Declaració s'entén que la violència contra les dones inclou, però no es limita, a:

“a) La violencia física sexual o psicológica que se produzca en la familia, incluidos los malos tratos, el abuso sexual de las niñas en el hogar, la violencia relacionada con la dote, la violación por el marido, la mutilación genital femenina y otras prácticas tradicionales nocivas para la mujer, los actos de violencia perpetrados por otros miembros de la familia y la violencia relacionada con la explotación.

b) La violencia física, sexual o psicológica perpetrada dentro de la comunidad en general, inclusive la violación, el abuso sexual, el acoso y la intimidación sexuales en el trabajo, en instituciones educacionales y en otros lugares, la trata de mujeres y la prostitución forzada.

c) La violencia física, sexual y psicológica perpetrada o tolerada por el Estado, dondequiera que ocurra.” (Bodelón 2008, p. 78)

A la Conferència de Beijing de 1995 es vinculava la violència contra les dones amb les causes estructurals que la generen, a saber, la relegació històrica de les dones. Dos anys després el Parlament Europeu aprovava un informe i adoptava una resolució on es recollien les aportacions de la conferència de Beijing, en la que s'identificava com a col·lectiu objecte de la violència de gènere a les dones, s'inclouen diferents manifestacions de la violència contra les dones i es vinculava aquesta violència a situacions de desigualtat estructural (Bodelón 2008, p. 78)

Si bé es cert que des de les hores s'han anat fent passes pel que fa a fer front a la discriminació de les dones, encara són molts els drets de les dones que no tenen són efectius. Són moltes les barreres culturals, econòmiques, socials i polítiques a les que han de fer front les dones pel sol fet de ser dones.

◆ Àmbit estatal

Pel que fa a la introducció de la violència de gènere en les polítiques públiques de l'estat espanyol, Encarna Bodelón distingeix quatre períodes: el primer, que duraria fins a l'any 1993, es caracteritza per la manca de polítiques públiques dirigides a fer front a la violència contra les dones. El segon període comença al 1993, amb l'aprovació del II Plan para la Igualdad de Oportunidades (1993-1995), en el que es para atenció a la violència de gènere, encara que d'una forma molt baixa. El tercer període comença amb els plans específics contra la violència de gènere, a finals dels anys noranta. El quart període s'inicia amb les lleis específiques contra la violència de gènere, l'any 2004 (Bodelón 2008, p. 80)

La Constitució espanyola de 1978 proclama, com un dels valors superiors de l'ordenament jurídic, la igualtat (article 1 i article 14) i el dret de totes les persones a la vida i a la integritat física i moral, sense que en cap cas puguin ser sotmeses a tortures ni a penes o tractes inhumans o degradants (article 15). Aquests drets vinculen tots els poders públics, els quals, de conformitat amb allò que disposa l'article 9.2 CE, tenen l'obligació de promoure les condicions perquè la llibertat i la igualtat del individu i dels grups en que s'integra siguin reals i efectives.

Seguint les recomanacions europees, el 1983 el govern de l'Estat espanyol va crear un àmbit específic per desenvolupar les polítiques d'igualtat d'oportunitats: el "Instituto de la Mujer", que ha elaborat diversos plans estatals, dirigits a treballar per la igualtat entre homes i dones.

La reforma penal del 1989 va suposar una fita important. Per primera vegada es dona un viratge en l'objecte de protecció per part de l'Estat: de protegir l'honestat de les dones és passa a protegir la seva llibertat sexual. Aquest canvi es dona clarament gràcies a les pressions dels moviments feministes i la seva lluita per la visualització i l'eradicació de la violència masclista. Així analitza Maqueda aquesta reforma: *"la nueva reforma penal ignoraba -por lo menos, formalmente- cualquier perspectiva de género, pero supo reaccionar frente a las insuficiencias denunciadas y mostró una importante sensibilidad hacia los problemas que aquejaban a las mujeres en sus relaciones de pareja: por ejemplo, su indefensión frente a la violencia psíquica o frente a situaciones de especial conflicto que hacían más vulnerable su posición, como los de separación conyugal o de hecho, o la necesidad de contar, de forma inmediata con medidas de protección que garantizaran su distanciamiento físico y, por tanto, su seguridad frente al agresor, cumpliendo con la idea, apoyada por la criminología, de que muchas mujeres maltratadas no buscan su castigo sino sólo verse libres y protegidas frente a él"* (Maqueda, 2007, p. 19).

• Plans nacionals contra la violència de gènere

S'elaboren dos plans:

- I Plan de Acción sobre la Violencia contra las Mujeres (1998-2000). És el primer dedicat íntegrament a la violència de gènere. La importància d'aquest pla rau en que possibilita altres plans específics a nivell autonòmic i local.
- II Plan Integral contra la Violencia Doméstica (2001-2004). En aquest pla s'identifica la violència domèstica com una manifestació de la violència contra les dones, que s'explica com un producte d'una desigualtat social fruit de la discriminació contra les dones.

Aquest segon pla presenta fortes contradiccions, donat que, malgrat identificar que és la desigualtat entre homes i dones, la causa de la violència, les mesures que s'adopten no es connecten amb aquesta causa estructural: *“Las medidas que se adoptan tienen un marco que individualiza el origen de la violencia y no la cultura violenta hacia las mujeres, sino de prevención de los actos violentos; no de sanción social a la violencia hacia las mujeres, sino de sanción penal de las conductas; no de desarrollo de los derechos de la mujeres, sino de ayuda a la víctimas.”* (Bodelón, 2008, p. 81)

En conseqüència amb aquest plantejament, les mesures que més es varen desenvolupar van ser les de caràcter penal i processal; mentre que la referència a intervencions socials no assistencials són molt indirectes o molt genèriques. En aquest sentit, Bodelón assenyala que durant aquest període s'ha plantejat el problema de la violència de gènere, clarament, com un problema de seguretat (Bodelón, 2008).

Pel que fa a la legislació, cal destacar la Llei orgànica 1/2004, de 28 de desembre, Medidas de protección integral contra la violencia de género, i sobretot la Ley Orgánica 3/2007, de 22 de març, per a la igualtat efectiva de dones i homes que modifica diverses lleis anteriors, adopta mesures per a la prevenció de les conductes discriminatòries i fa previsió de polítiques actives per fer efectiu el principi d'igualtat.

Per tal de desenvolupar la llei, el Govern espanyol va elaborar el Plan Nacional de Sensibilización y Prevención de la Violencia de Género, que va ser aprovat el desembre de 2006, i que tenia una durada de dos anys d'aplicació. En aquest pla s'inclouen un centenar de mesures, on s'indiquen els organismes implicats i una memòria econòmica. Entre els avenços que suposa es troba la previsió de mesures d'avaluació continua de les accions del pla; la formació al conjunt de professionals implicats en l'atenció a les dones víctimes de violència; així com la creació d'Unitats de Gènere inscrites a les Subdelegacions i Delegacions de Govern amb l'objectiu d'analitzar les errades en la resposta institucional, en cas d'assassinat d'una dona per part de la seva parella o ex parella.

Aquest Pla va ser presentat juntament amb 20 mesures urgents en un document anomenat Medidas Urgentes en al Lucha Contra la Violencia de Género. Tenien com a principal objectiu el de protegir a les víctimes. Així són valorades aquestes actuacions per Amnistía Intenacional: *“[...] y en los últimos años ha dictado algunos catálogos de medidas “urgentes” que en buena parte son la respuesta a momentos de alarma social [...] Estas medidas, redactadas de manera imprecisa, pese a su carácter “urgente”, no fueron acompañadas de un calendario para su puesta en práctica, ni del establecimiento de agentes clave para su implementación y, en bastantes casos, tampoco de un presupuesto desagregado, con lo que no se puede conocer la inversión realizada en cada una de las medidas. Este documento de Medidas Urgentes no incluyó ninguna referencia al Plan Nacional, y, por tanto, las medidas previstas no estaban explícitamente relacionadas con los ejes temáticos y transversales del plan. Tampoco las “Medidas Urgentes” fueron seleccionadas de entre las medidas propuestas en el Plan Nacional. Sin embargo, recibieron el doble de presupuesto que la ejecución del Plan Nacional para 2007.”* (2008, p. 16)

Aquestes mesures urgents van dirigitades fonamentalment a reforçar i millorar aspectes punitius, alguns dels quals ni tan sols es contemplaven ni a la llei, ni al pla. Sense un calendari concret, sense partir d'una diagnosi prèvia, sense la participació d'entitats de dones, i amb l'únic objectiu de respondre a l'alarma social, es dota aquestes mesures de més recursos que a un pla que es suposa ha de desenvolupar més d'un centenar de mesures concretes. No es vol aprofundir en aquest pla, ni en les mesures d'urgència, sinó en la pròpia llei, ja que és la que se suposa ha de marcar les línies de les properes actuacions estatals i autonòmiques.

- **Ley Orgànica 1/2004 de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género**

(LOVG o llei integral)

- **Principals aportacions**

Aquest punt va dirigit a fer un anàlisi crític de la norma, així com dels conceptes i les mesures que des d'aquesta es contemplen. En un punt posterior es tractarà a través de diferents informes com està anant la seva aplicació.

La LOGV ha fet aportacions jurídiques que comporten modificacions molt importants dirigides a fer front a la violència contra les dones, abordant-la des d'una visió socio-jurídica, diferent a la que tradicionalment s'ha vingut utilitzant. Ha fet un diagnòstic precís de la realitat; i, sobretot, contempla per primera vegada en un text jurídic que la violència contra les dones és producte de la subordinació i el domini patriarcal, introduint la perspectiva de gènere en el Dret Penal.

Un altre de les principals aportacions és que introdueix una perspectiva integral i multidisciplinària, tal com s'exposa a l'exposició de motius: *“El ámbito de la Ley abarca tanto los aspectos preventivos, educativos, sociales, asistenciales y de atención posterior a las víctimas, como la normativa civil que incide en el ámbito familiar o de convivencia donde principalmente se producen las agresiones, así como el principio de subsidiariedad en las Administraciones Públicas. Igualmente se aborda con decisión la respuesta punitiva que deben recibir todas las manifestaciones de violencia que esta Ley regula”*. En aquest sentit s'inclouen mesures de sensibilització, prevenció i reconeixement, especialment en l'àmbit educatiu, sanitari i mediàtic; estableix els drets de les dones víctimes de violència en l'àmbit jurídic, social, sanitari, laboral i econòmic; i es crea un Tribunal especial per a tractar aquesta problemàtica.

És especialment important l'atenció que para la LOGV a la formació de les persones que intervenen en l'atenció a dones que han sobreviscut situacions de violència. En aquest sentit es proposa formació dirigida al personal sanitari, a jutges, advocats/des, fiscals, personal educatiu, cossos i forces de seguretat, etc. Des d'aquesta legislació també es planteja treballar la coordinació, així com l'atenció per part d'equips multidisciplinars especialment formats per aquesta qüestió. Totes aquestes mesures van dirigides a garantir un tracte respectuós i evitar la revictimització que pateixen aquestes dones.

- **Critiques a la LOGV**

Si bé no es poden negar els importants avenços que ha suposat introduir en l'agenda pública el problema de la violència de gènere, com a quelcom que cap administració pública pot deixar d'encarar. No és menys important assenyalar les mancances i les limitacions d'aquesta legislació i la seva aplicació, si realment es vol aconseguir que finalment les dones puguin viure una vida lliure de violència masculista.

Des del feminisme crític es qüestiona tant l'ús de determinats conceptes que es fa des de la llei integral, com algunes de les mesures que se'n contemplen. Algunes de les mesures més qüestionades són: la persecució d'ofici dels delictes relacionats amb la violència de gènere, la impossibilitat de retractar-se d'una denúncia prèvia o la obligació d'obeir ordres d'allunyament i comunicació no desitjades per les dones. Encara que s'hi aprofundirà posteriorment, aquestes mesures poden arribar a limitar greument l'autonomia i la llibertat de decisió de les dones.

Des d'una vessant crítica també es posa en qüestió la negació de formes de gestió de la violència fora de la via penal. Es prohibeix la mediació i es supediten els recursos socials a la denúncia penal, imposant així com a única sortida a la violència: el pas pel sistema penal (Maqueda 2007; Larrauri 2007). D'ara en endavant s'aprofundirà en cada un d'aquests aspectes.

La LOVG ha incorporat moltes de les demandes del feminisme institucional o feminisme oficial, que segons Larrauri presenta tres característiques: *“por un lado, simplifica excesivamente la violencia contra la mujer en las relaciones de pareja al presentar este delito como algo que sucede “por el hecho de ser mujer”, como si la subordinación de la mujer en la sociedad fuese causa suficiente para explicar dicha violencia; en segundo lugar, razona en ocasiones de forma excesivamente determinista, como si la desigualdad de género, a la que se atribuye el carácter de causa fundamental, tuviera capacidad de alterar por sí sola los índices de victimización de las mujeres, ignorando otras desigualdades; finalmente confía y atribuye al derecho penal las ingente tarea de alterar esta desigualdad estructural a la que se ve como responsable principal de la victimización de las mujeres.”* (Larrauri 2007, p. 16).

És evident que simplificar les causes de la violència dins la parella, assumint que és una violència, que es dona pel sòl fet de ser dones, no només situa a les dones en una situació determinista de vulnerabilitat, sinó que impedeix treballar el problema d'arrel. És cert que, en un moment determinat, va ser necessari trencar amb la idea de que l'agressor era una home malalt i pobre, i posar sobre la taula que existia violència de gènere a totes les classes socials, independentment del seu origen ètnic. Això però no ha de derivar en simplificar la complexitat i la diversitat de factors que poden intervenir en la violència contra les dones. A més de la desigualtat de gènere, altres factors poden ser importants, i cap d'ells té per que ser determinant: el concepte d'amor i de família; l'entorn social, cultural i familiars; drogodependència, alcoholisme, etc. Sovint, per tal de no reproduir la ideologia de l'agressor malalt, es descarta aprofundir en causes que s'interrelacionen amb la desigualtat de gènere, simplificant una qüestió que resulta extremadament complexa.

Aquest punt de partida de la Llei Integral es veu reflectit tant en la idea de dona, com en les mesures i els recursos que se'n deriven. Tracta les dones com a col·lectiu homogeni, sense tenir present la seva diversitat. Les dones excloses, continuen sent excloses: treballadores sexuals, dones amb drogodependències actives, dones amb malalties mentals, continuen sense poder exercir els seus drets.

Pel que fa al tercer posicionament que apunta Larrauri, es dedicarà tot un apartat a argumentar per que el sistema penal no es considera un instrument vàlid per a fer front a la violència de gènere. En primer lloc individualitza un problema que és social; en segon lloc el sistema penal no és un instrument preparat per a assumir la complexitat del problema; i en tercer lloc qui s'ha d'encarregar de materialitzar aquesta norma són unes institucions dirigides a mantenir i reproduir un sistema patriarcal, i uns professionals que desconeixen, quan no s'oposen, les propostes feministes que s'inclouen en aquesta llei.

En referència a l'anàlisi de la violència de gènere, a l'igual que passava amb els Plans, a la LOVG també es dona un doble discurs. Per una banda explicar la violència de gènere des de les seves causes estructurals; i per l'altre un anàlisi que desvincula la violència de les seves causes, és a dir, es tracta la violència a través dels mecanismes utilitzats contra altres violències. Així gran part de les mesures es dirigeixen a fer front a situacions puntuals del problema, i no a les causes de fons. (Bodelón 2008, p. 82) En aquest mateix sentit es manifesta Maqueda: *“Se habla de “violencia” y de “maltrato”, de “violencia directa” e “indirecta” (o maltrato técnico), de “percepciones subjetivas de malos tratos”, de “violencia ambiental”..., pero queda sin definir la naturaleza de la violencia a que hacen referencia: si se trata de un brote agresivo en un conflicto puntual de pareja o es una manifestación duradera de una situación de opresión y dominio”.* (Maqueda 2007, p. 23). Segons aquestes autores la LOVG no prioritza els casos de maltractament en que es dona un ús sistemàtic d'una violència destinada a exercir el poder sobre la dona i controlar-la; sinó que para atenció als episodis puntuals de violència, pel simple fet d'exercir-se contra una dona.

Encara que no es pot subestimar el que ha suposat posar en el centre del debat la violència de gènere, entesa com a violència estructural. Les polítiques públiques, impulsades gràcies a un

ampli suport del feminisme institucional, no responen a la complexitat d'aquesta qüestió. Així, tal com afirma Bodelón: *“A pesar de que a finales de los años noventa se adoptara la terminología del modelo de la violencia de género, la inexistencia de amplias políticas públicas permite afirmar que aun continuamos arrastrando elementos del modelo que entiende la violencia contra las mujeres como violencia interpersonal”* (Bodelón 2008, p. 76)

En aquest sentit cal apuntar, tal com fa la mateixa autora, que en la llei es combinen dos models explicatius diferents. Per una banda aquell que entén que la violència contra les dones és un problema de violència interpersonal, per tant és un problema de seguretat; per altra banda aquell que entén la violència de gènere com a violència estructural, per tant com un problema de drets. En el següent quadre es mostren les premisses dels dos models explicatius:

Violència de gènere com a violència estructural	Violència de gènere com a violència interpersonal
És una manifestació de la naturalesa patriarcal de la societat. És un problema social derivat de la situació social de subordinació de les dones i la solució passa per transformar les estructures que oprimeixen les dones	És un problema individual, la solució està en el càstig penal a l'agressor.
Pot presentar diferents manifestacions: violència psíquica, física, sexual. Cal parar les agressions i generar estructures de suport psicològic, social i econòmic.	És un problema de violència física. No caldria abordar les necessitats socials.
És un problema d'insuficient desenvolupament i reconeixement dels drets de les dones, una qüestió de discriminació. Cal crear una estructura jurídica que reconegui els drets de les dones.	És un problema de seguretat, que no qüestiona el bon funcionament de les institucions socials, ni l'estructura de drets existents.

Font: Elaboració pròpia a partir de l'article de Bodelón 2008. De la seguridad a los derechos: el debate sobre la violencia de género en el ámbito jurídico y en el movimiento feminista. A Bergalli, R., Rivera, I. y Bombini, G., comps. *Violencia y sistema penal*. Buenos Aires: Editores El Puerto pp. 74-76.

Una de les principals crítiques pel que fa a la definició de violència de gènere utilitzada a la LOGV és que la redueix a la violència dins l'àmbit de la parella. Si bé es cert com ja s'ha comentat que a l'exposició de motius contempla la violència de gènere com la violència exercida contra les dones pel sòl fet de ser dones. En el seu article 1, en el que s'expliquen els seus objectius s'indica: *“La presente Ley tiene por objeto actuar contra la violencia que, como manifestación de la discriminación, la situación de desigualdad y las relaciones de poder de los hombres sobre las mujeres, se ejerce sobre estas por parte de quienes sean o hayan sido sus cónyuges o de quienes estén o hayan estado ligados a ellas por relaciones similares de afectividad, aun sin convivencia.”* Així no només queda fora d'aquesta legislació tota aquella violència vers les dones fora de la institució familiar: assetjament sexual, violació, tràfic de dones, violència contra la llibertat sexual, etc; sinó que també queden excloses la resta de dones del nucli familiar: filles, germanes i mares. (Larrauri 2007, pp. 49-50).

Bodelón apunta la necessitat de delimitar adequadament l'objecte d'actuació, que pot ser concret: violència domèstica, assetjament sexual, etc., o general, la violència contra les dones. Per tal d'establir les mesures adequades a l'objecte d'actuació. (Bodelón 2007)

Posar l'accent en el sexe de l'agressor i la víctima, en lloc de en les causes de la violència resulta especialment problemàtic. La lògica patriarcal condiona tant a homes com a dones. La violència de gènere o violència masclista no pot anar associada al sexe de la víctima, sinó als motius que generen la situació de violència. La violència de gènere no ve determinada pel sexe de qui la pateix, ni de qui la infringeix sinó per la imposició de paràmetres masclistes siguin aquests materialitzats per dones o per homes. En aquests sentit són moltes les autores que apunten la necessitat de que el sexe sigui neutre (Mestre 2006)

Malgrat es tracti d'una llei integral que contempla mesures d'assistència jurídica, sanitària i social, aposta clarament per la penalització. Especialment preocupant és el paper assignat a la denúncia penal, sense aquesta les dones no podran accedir a altres mesures de protecció i suport social. Això, malgrat la multitud de recomanacions internacionals que destaquen la importància de separar l'accés als recursos social de la denúncia penal². Aquesta preocupació també és compartida per Amnistia Internacional: *“la Ley Integral restringió el acceso de algunas de las víctimas a determinados recursos y prestaciones de apoyo, al condicionarlos a la obtención de una orden de protección. Amnistía Internacional vuelve a recordar, como ya hiciera en anteriores informes que la orden de protección se concede a una minoría de las mujeres sobrevivientes de los abusos. Por tanto, convertir esta resolución judicial en el “certificado de la violencia” por excelencia, implica desatender las necesidades de apoyo y asistencia de miles de mujeres víctimas que no cuentan con este documento.* (2008, p. 24)

Per últim, es vol fer menció a les omisions d'aquesta llei. El fet de plantejar la violència de gènere de forma aïllada, sense tenir present la seva interrelació amb altres factors, deixa a moltes dones forma de la seva protecció: lesbianes, dones amb drogodependències actives, treballadores sexuals, resten en total invisibilitat.

• L'Aplicació de la LOVG, uns anys després de la seva entrada en vigor.

Segons l'informe elaborat per Amnistia Internacional *Obstinada realidad, recursos pendientes*, que analitza tres anys després de la seva aprovació, els canvis que ha suposat la LOVG, són del tot insuficients. Hi ha motius de preocupació pel que fa a la falta de posada en pràctica de mesures contemplades per la LOVG; per la manca d'adequació d'aquestes mesures; i per la falta de disponibilitat o accessibilitat als recursos contemplats per la llei.

De manera general aquesta organització afirma: *“la norma ha tenido poco impacto en aspectos fundamentales de los itinerarios de las mujeres que sobreviven a la violencia de género. Como ejemplos, y a pesar de los avances realizados, la atención sanitaria de calidad; el acceso a recursos de atención integral suficientes, accesibles y de calidad; la asistencia letrada inmediata; o la consolidación del principio de no discriminación, son compromisos aún por cumplir. En lo relativo a la protección de las víctimas en riesgo y a la obtención de justicia, la organización muestra preocupación por las fallas e irregularidades en la protección de las mujeres en riesgo, por la persistencia de prejuicios, condiciones y factores en la administración de justicia que dan lugar a revictimización. Persiste la preocupación en relación a la falta de diligencia en la persecución e investigación del delito, la sanción a los responsables y la reparación a las víctimas”* (2008, p. 4). En aquest informe s'analitza de forma minuciosa la realitat dels compromisos assumits des de la LOVG. A continuació es farà un breu resum de les seves conclusions.

S'assenyala la manca de voluntat política alhora de garantir el principi de no discriminació. Especialment preocupa la Instrucción 14/2005 de la Secretaría de Estado de Seguridad sobre

² El Consell d'Europa, l'any 2002, va instar als Estats a garantir els serveis d'assistència multidisciplinària a les víctimes de la violència de gènere, existeixi, o no, denúncia formal.

l'actuació dels cossos i forces de seguretat en relació amb les dones estrangeres víctimes de violència de gènere en situació administrativa irregular. Aquestes dones corren el risc de que se'ls hi obri un expedient sancionador i fins i tot una ordre d'expulsió en cas de no aconseguir ordre de protecció i una sentència que acrediti la violència patida³.

Apunta també que no s'ha donat prioritat ni s'han destinat els mitjans adequats per a garantir l'equitat territorial i per tant es produeix una discriminació per raons del lloc de residència, especialment a l'àmbit rural i als municipis petits. La quantitat i la qualitat dels recursos depenen de la voluntat de cada comunitat autònoma.

Aquest informe recalca també quelcom que ja s'ha comentat. Són discriminades per aquesta normativa les dones amb dificultats afegides: dones amb malalties mentals, dones amb drogodependències actives o alcoholisme, que en general no són admeses als recursos destinats a dones que han sobreviscut a situacions de violència per part de la parella.

Tampoc no s'han prioritzat les mesures en l'àmbit sanitari, malgrat que és un dels sectors més importants pel que fa a la detecció i atenció de les situacions de violència. Encara que tant en la LOVG com en el Plan Nacional s'assumeix el compromís de formació a tots els seus professionals, no existeix cap pla de formació, ni s'han avaluat les necessitats del col·lectiu.

Pel que fa a l'àmbit jurídic es detecten mancances a diferents nivells: no està garantida l'assistència lletada immediata i especialitzada a totes les víctimes; hi ha una falta de formació entre el personal dels jutjats; no es preveu la formació obligatòria a jutges i jutgesses; són habituals els casos en que el Ministeri Fiscal demana l'arxivament del cas, sense haver tingut entrevistes prèvies amb la víctima; la garantia de que tots els Jutjats de Violència sobre les dones contin amb Unitats de Valoració Integral Forense o per equips tècnics amb formació adequada i perspectiva de gènere, tampoc no són realitat.

La valoració que es fa en aquest informe sobre les actuacions dels Jutjats especialitzats és especialment greu: *“Resulta preocupante que la puesta en marcha de estos juzgados especializados no haya mejorado los medios a disposición y las actuaciones en materia de persecución e investigación de estos delitos. Tras la implantación de los Juzgados de Violencia sobre la Mujer, se constata con preocupación el incremento de la cifra de sobreseimientos de las denuncias, en una proporción sensiblemente superior al incremento de las denuncias. [...] La organización está preocupada por la actuación de algunos Juzgados de Violencia sobre la Mujer ante casos en los que existen denuncias cruzadas, y teme que los juzgados no estén actuando con enfoque de género y con diligencia en la investigación, lo cual puede ser una fuente de enorme revictimización para las mujeres sobrevivientes.”* (2008, p. 48)

L'informe d'Amnistia Internacional també para atenció al tracte policial, es detecta falta de diligència i tracte inadequat a les víctimes de violència de gènere. Assenyala que una de les causes d'aquesta actuació és la manca de formació adequada dels agents policials que no pertanyen a unitats especialitzades. És important tenir present que en la majoria dels casos són aquests els primers que tenen contacte amb la víctima, i que el tracte que aquesta rebí per la seva part, pot ser determinant alhora de prendre la decisió de presentar la denúncia.

Es fa menció a la manca d'efectivitat de les ordres de protecció que es denuncia en aquest informe. Des de l'entrada en vigor de la LOVG hi ha hagut per una banda un augment percentual en la denegació d'ordres de protecció, per altra hi ha hagut un augment de les dones amb ordre de protecció que han sigut assassinades. La ineficàcia de les ordres de protecció genera forta inseguretat per les dones, i és especialment greu quan aquesta és la única vía de sortida a les situacions de violència que et dona l'estat. (Amnistia Internacional, 2008)

Per últim, cal dir que l' Observatorio Estatal de Violencia sobre la Mujer, mecanisme previst

³ El País Basc és l'excepció. Les dones en situació irregular poden denunciar a la policia autonòmica sense el perill de ser denunciades.

per la LOVG, per tal de garantir el seguiment i la implementació de la LOVG, així com elaborar informes anuals que presentin l'estat de la qüestió. Encara que el seguiment anual no és real, que les seves conclusions són simplistes i que la crítica que realitzen és extremadament moderada. No han pogut deixar d'encarar algunes mesures que si bé són molt presents a la Norma, no han tingut cap mena de desenvolupament a la pràctica, és el cas dels mitjans de comunicació.

Si bé és cert que els mitjans de comunicació han actuat d'altaveu de les campanyes de sensibilització; també queda clar que, les mesures dirigides a no reproduir la desigualtat de gènere, i a no donar una imatge cosificada de les dones, resten en el paper. Així és com s'expressa al *Informe Anual* del Observatorio Estatal de Violencia sobre la Mujer: “*No obstante, en general, las representaciones de las mujeres y los hombres en los medios de comunicación continúan sin ser equiparables dos años después de la aprobación de la Ley. Por una parte, se mantiene el cuerpo de la mujer como objeto de consumo y complacencia de la mirada masculina, pese a que se admite que la cosificación de las mujeres conduce a su victimización. Por otra parte, las mujeres siguen apareciendo sobrerrepresentadas como cuidadoras y servidoras, lo que puede contribuir a fijar modelos de femineidad patriarcal serviles, dóciles y abnegados y a que las mujeres se sientan obligadas a aceptar roles de dependencia y sumisión.*” (2006, p. 96).

Aquest anàlisi deixa clar que les mesures més desenvolupades de la norma són les mesures punitives. La formació als agents implicats en l'atenció a les dones, els aspectes dedicats a evitar la revictimització de les dones, i les mesures dirigides combatre la imatge estereotipada de les dones a la societat resten sense desenvolupar.

En el proper apartat es pretén analitzar que implica aquesta prioritització dels aspectes punitius, especialment pel que fa a l'autonomia i al dret a decidir de les dones.

La violència de gènere, el sistema penal i l'autonomia de les dones

Fins al moment s'ha analitzat quin és el contingut de la LOVG, i com s'han materialitzat les mesures que aquesta norma contemplava. S'ha procurant mostrar que els aspectes que més s'han desenvolupat i visualitzat són els aspectes punitius, mentre que aquelles mesures relatives a la formació, a la sensibilització, a la prevenció, i als recursos socials han quedat, en la seva majoria, relegades al paper. El debat per tant, ara rau en analitzar si el sistema penal és un instrument adient per fer front a un problema tan complex com és la violència de gènere, punta de l'iceberg de la desigualtat de gènere.

Si bé és cert que l'augment de la criminalització i la repressió als episodis de violència contra les dones, ha sigut una de les reivindicacions de gran part del feminisme institucional; també són molts els sectors crítics del feminisme que s'oposen a aquestes reivindicacions: “*Las propuestas iniciales de movimiento feminista, también en el ámbito de los malos tratos, de “hacer visible socialmente el problema de la violencia sexista”, expresando un mensaje de negatividad social a través de su represión penal pero “sin dejar de atender las necesidades sociales de las mujeres”, se han visto pervertidas por una vocación punitivista indiscriminada que, a menudo, se impone a costa de la voluntad de la mujer.*” (Maqueda, 2007, p. 21)

El sistema penal tendeix a transformar un problema social de desigualtat en un problema de control del delict: transforma l'opressió en victimització. Si bé l'objectiu formal està en acabar amb la desigualtat, fer-ho a través del sistema penal implica, a la pràctica, que la qüestió quedi reduïda a un problema de control. D'una situació estructural es passa a una qüestió individual, es despolititza el problema: “*Existe una conciencia bastante generalizada en amplios sectores del feminismo acerca de la incapacidad del sistema penal para ofrecer una respuesta satisfactoria a los atentados de género. En particular, porque se pierde sus significado político y la complejidad del contexto en que éstos buscan ser planteados y resueltos. Esa percepción de un daño colectivo, propia del feminismo es incompatible con el reduccionismo penal, que tiende a individualizar el conflicto*

traduciéndolo en términos de violencia personal.” (Maqueda, 2007, p. 31). És aquesta una de les principals raons que du a considerar que el sistema penal no és un instrument adequat per a fer front a un problema social estructural, tan complexa com és la violència de gènere.

Larrauri aprofundeix en aquesta qüestió afirmant que, en aquest cas, la intervenció desmesurada del sistema penal és evident. Per una banda per l'augment de penes continuat sense que s'hagi demostrat la seva necessitat o eficàcia; per l'altra per que es demana a les penes que resolguin problemes socials que no tenen capacitat de solucionar: *“en este caso, con el derecho penal se pretende nada menos que solucionar la desigualdad estructural de las mujeres, la discriminación y las relaciones de poder de los hombres sobre las mujeres”* (Larrauri 2007, p. 67).

Les demandes d'augment de pena són motiu de reformes constants de la llei. No és tracta d'aconseguir efectes reals de la pena, sinó respondre satisfactòriament a una demanda social. Aquesta tendència generalitzada a legislar segons les situacions d'alarma social, és el que s'ha anomenat populisme punitiu: *“Es evidente que esta criminalización exorbitante no es responsabilidad de las feministas sino de un modo de gobernar denominado populismo punitivo, que pretende resolver los problemas sociales recurriendo sistemáticamente al derecho penal y considera que ello conlleva además ganancias electorales”* (Larrauri 2007, p. 81).

Una altre de les qüestions que inhabilita el sistema penal com a instrument privilegiat per a fer front a la violència de gènere és que, històricament, ha sigut un instrument que ha servit al manteniment i reproducció de les desigualtats de gènere: *“Aquesta sexualització; aquesta raó jurídica sexuada s'expressa tant en les normes (en la legislació) com en l'aplicació (adjudicació) o en la manipulació que els actors jurídics, més enllà de les institucions i dels actors formals, fan del dret; del discurs jurídic. Així, no es tracta únicament de qüestionar si les normes són tan generals i abstractes com proclama la ciència jurídica (i més aviat són masculines), sinó també d'assenyalar que si el dret i les normes amaguen relacions sexuades, aplicar aquestes normes imparcialment significa reforçar el poder asimètric a favor dels poderosos.”* (Mestre 2006, p. 26).

Tant la norma, com les instàncies i els agents encarregats de fer complir la norma mantenen i reproduïen la desigualtat de gènere que la LOVG pretén eradicar: jutges, fiscals, advocats, cossos i forces de seguretat no són alienes als estereotips de gènere i a les actituds sexistes. La manca de perspectiva de gènere implica conseqüències directes en la vida de les dones víctimes de violència.

El tracte per part dels cossos i forces de seguretat, així com l'actuació dels advocats defensors no sempre és suficientment respectuós. Les dificultats per aconseguir que prosperi la denúncia, les dificultats per aconseguir ordres de protecció, i les dificultats d'aconseguir el reconeixement de que es tracta d'una violència continuada i no puntual, són denunciades tant per sectors del feminisme crític, com per organitzacions com Amnistia Internacional. A mode d'exemple, la pràctica dels jutges: *“Lo cierto es que la práctica viene confirmando las peores predicciones de quienes temíamos que, con la ley integral, se reprodujera la tradicional inhibición de los jueces por investigar y detectar esas situaciones graves de violencia -continuada- gracias a la facilidad que se les ofrece de acudir con la denuncia, a la aplicación de un delito de malos tratos físicos o psíquicos (ocasionales).”* (Maqueda 2007, p. 24). Segons aquesta autora la LOVG obre la porta a que alguns jutges s'esforcin en demostrar l'absència d'un context de domini, per tal d'eludir una aplicació, que per molts sectors, és entesa com a discriminatòria vers els homes.

Evidentment en aquest cas, els estereotips de gènere també s'interrelacionen amb altres estereotips. A mode d'exemple, des de l'Informe d'Amnistia Internacional, es detecta que les dones migrants, l'any 2007 tenien sis vegades més risc de ser víctimes d'homicidi de gènere que les dones autòctones. Associen aquestes xifres als obstacles que es troben des d'una doble vessant: ser dona i ser migrada: *“La falta de redes familiares y sociales de apoyo con las cuales contar para informarse y disponer de auxilio, las barreras lingüísticas, la dependencia económica respecto del*

agresor, la percepción de las instituciones públicas como amenaza más que como fuente de protección, el miedo a no ser creída o a que la denuncia de violencia de género pueda afectar al proceso de regularización, así como obstáculos procedentes de su condición migratoria, son algunos de los factores que pueden incidir en que este colectivo de mujeres se encuentre especialmente expuesto a los abusos y en que estos puedan quedar impunes. (2008, p. 14)

Sigui com sigui, ni totes les denúncies prosperen, ni es concedeixen totes les ordres de protecció. A Madrid, per exemple, segons dades de l'Observatori Estatal de Violència sobre la mujer, de les 1898 sentències, 711 varen resultar absolutories (2006: 172).

Encara així, l'Estat ha optat per limitar la seva resposta a la violència contra les dones a la resposta penal, subordinant l'accés als recursos de protecció i suport a la denuncia: *“Una estrategia “excluyente”, [...] que ha sido auspiciada por el feminismo institucional y que pervierte la conciencia que las mujeres tienen de sí mismas y de los recursos con que cuentan para enfrentar sus problemas y atender sus necesidades al margen del derecho y del estado”* (Maqueda, 2007, p. 32). Això deixa a les dones que, o bé no poden o no volen denunciar, o bé no poden demostrar els maltractaments als ulls dels tribunals, en total indefensió. Això encara és més greu per les dones víctimes de violència que es troben en situació irregular, donat que la denúncia pot implicar per elles l'expulsió.

Les dones que han sobreviscut a situacions de violència per part de la parella demanden protecció, no càstig; són elles les úniques que poden valorar el risc que els hi suposa posar una denúncia. Les entitats feministes que han treballat aquesta qüestió coneixen les dificultats per a demostrar l'existència de maltractaments davant els tribunals. Que l'Estat no hagi prioritzat les mesures de protecció, sinó la seva voluntat punitiva, demostra la manca d'interès per les necessitats de les vertaderes protagonistes del problema: *“a las mujeres se le asigna una buena parte de la responsabilidad de parar la violencia de los varones contra ellas (a través de la denuncia), pero al mismo tiempo no se le otorga importancia a que estén lo suficientemente empoderadas para hacerlo (las mujeres se describen principalmente como víctimas que necesitan asistencia más que como sujetos activos que luchan por sus derechos)”* (Bustelo, López i Platero a Bustelo i Lombardo, 2007, p. 86)

En aquest sentit, no sembla desproporcionat afirmar, que l'Estat aprofita la demanda de protecció de les dones per a posar en marxa tot un aparell repressiu dirigit a consolidar un control social cada cop més difós, però no per això menys perillós: *“No faltan ejemplos históricos en los que el dolor de las personas ha sido utilizado como instrumento de control político e ideológico sobre la población”* (Madrid, 2002, p. 218). En paraules de Maqueda: *“las corrientes feministas críticas han hecho causa frente a ese avance expansionista en la convicción de que la lógica propia del sistema penal -que es la de un sistemático incremento de la represión- tiene efectos sociales contraproducentes y perversos. Uno de ellos, y muy importante, es el de contribuir a la expansión del control estatal.”* (2007, p. 14). No se tractaria tant d'oferir els recursos que les dones necessiten, sinó de definir i controlar quins han de ser aquests recursos.

Això situa a les dones en una posició subordinada d'obediència i submissió a la voluntat estatal. Sota l'etiqueta de víctima s'amaguen noves formes de repressió, alhora que es crea una nova categoria de desviació femenina: la dona que no denuncia, la dona que es retracta en algú moment del procés passa de ser víctima a poder ser culpable d'un delictes de desobediència o de fals testimoni.

Des d'aquest punt de vista, cal vigilar en quina mesura, els recursos dirigits a fer front a la violència masculista contra les dones dins l'àmbit de la parella, *“controlen les dones, les victimitzen, infantilitzen o els lleven poder de decisió i agència. [...] La resposta jurídica ha d'anar encaminada a assegurar que en el menor termini de temps possible, la dona que ha estat en una situació de violència torne a estar en posició de gaudir de la major autonomia possible i no deixar-la*

permanentment en estat de tutela i vigilància” (Mestre, 2006, p. 153). Són els riscos que suposa estigmatitzar les dones en la seva condició de subjectes vulnerables, mantenint i reproduint els estereotips de gènere.

Aquesta colonització legal es veu reflectida en la persecució d'ofici, sense necessitat de prèvia denúncia de les dones i en l'obligació d'obeir ordres d'allunyament i comunicació que no han triat: *“Bajo el pretexto de una seguridad que se resiste a hacerse precisa en casos de violencia ocasional, acaba imponiéndose, des de el estado, un fuerte control sobre sus decisiones vitales.”* (Maqueda, 2007, p. 27)

Més greu serà aquesta colonització si el feminisme institucional aconseguix que l'Estat es faci resò de la demanda d'impedir a les víctimes retirar la denúncia. En el propi Informe Anual de l'Observatorio Estatal es diu: *“según la memoria de la Fiscalía del Tribunal Superior de Justicia de Madrid del año 2006 «en relación a la violencia de género, la víctima se acogió a este derecho, o se retractó en juicio, motivando la sentencia absolutoria en un 62,86% de los procedimientos» que acabaron con ese pronunciamiento absolutorio.[...] 1.898 sentencias de las que 711 fueron absolutorias, por lo que compaginando este dato con el anterior, resulta que, en 446 ocasiones, el imputado resultó absuelto por ausencia de pruebas al no querer declarar contra el mismo la víctima. Ello es lo que ha motivado la reclamación desde diferentes instituciones, entre las que se encuentra la mayoría del Observatorio Estatal de Violencia sobre la Mujer, de una modificación de ese precepto, pues estando en presencia de delitos perseguibles de oficio en los que no cabe el perdón del ofendido, se está dando entrada a ese perdón, cuya única finalidad es la de conseguir la impunidad de los presuntos autores de tan execrables conductas, deviniendo, por tanto, absolutamente ineficaz la protección integral a la víctima que con la nueva legislación se pretende.”* (2006, p. 172).

Aquest tipus de mesures generen el que Maqueda anomena criminalització secundària: quan la via criminal es capaç d'imposar, tot un conjunt de dispositius de control que condicionen l'àmbit personal i íntim, més enllà de la parella. (2007, pp. 31-32)

Aquesta demanda implica anular el poc poder de decisió que encara tenen les dones sobreviscudes a la violència masclista. Les criminalitza de tal forma que el no declarar esdevindrà motiu de condemna per a elles. Que des del feminisme oficial es prioritzi el proteccionisme a l'autonomia i el poder de definició de les dones, sabent, per que en el propi informe s'hi fa reso, que això pot implicar aquesta criminalització de les dones, marca una distància radical amb tots aquells feminismes que no estan disposats a subordinar l'autonomia de les dones, a cap condicionant, ni de protecció, ni de seguretat. En aquest sentit, són moltes les veus que s'aixequen en contra de l'usurpació per part de l'estat del poder de les dones a decidir com volen gestionar els seus conflictes.

Algunes autores porten la crítica més enllà, posant sobre la taula que la desigualtat de gènere és necessària per al manteniment i la reproducció del capitalisme, sostenible gràcies al sistema patriarcal: *“Existe una conciencia colectiva, dentro del pensamiento feminista, de que este fuerte proteccionismo del entorno de la mujer tienen un valor simbólico problemático que favorece la dispersión del control social favoreciendo a su paso las prácticas represivas de la ley y el orden, características del capitalismo global de nuestros días. Snyder llega a hablar de “tácticas de diversión” utilizadas por los regímenes occidentales para distraer la atención de temas que pudieran poner en cuestión la legitimidad del sistema de dominación actual bajo el capitalismo.”* (Maqueda, 2007, p. 33). Evidentment, l'autonomia de les dones qüestiona el sistema de dominació actual. Una vertadera igualtat entre homes i dones fa insostenible un sistema capitalista sustentat en la desigualtat. En uns moments en que la família ha deixat de ser un dels principals instruments de control vers les dones, l'Estat, aprofitant les demandes de protecció de les dones, i fent oïdes sordes als seus interessos, necessitats i desitjos, procura apropiar-se d'aquest control.

Reflexions finals

En els últims anys s'ha passat d'ignorar la variable de gènere a pretendre que aquesta expliqui tot el problema social de la violència contra les dones. El fet de que es tracti d'un problema social consensuat sembla que inhabiliti poder qüestionar les respostes institucionals que s'estan desenvolupant. Però com s'ha intentat mostrar en aquest article, les mesures contemplades per l'Estat disten molt de les necessitats i els interessos de moltes dones.

La forta aliança entre el feminisme institucional i l'Estat invisibilitza les aportacions del feminisme crític i buida de contingut les seves reivindicacions. El feminisme oficial continua sustentant una visió fortament estereotipada, i extremadament classista, que respon a un imaginari masclista. Això ha derivat en que els recursos generats van dirigits fonamentalment a la dona-parella, és a dir aquella que juga el rol que li pertoca com a companya i com a mare; aquelles dones que no encaixen en els rols tradicionals continuen sense tenir accés als seus drets: lesbianes, treballadores sexuals, drogodependents, dones amb malalties mentals, etc. resten invisibles per aquesta legislació.

El que es procura eradicar no és la violència de gènere, sinó una de les seves manifestacions, la violència masclista contra les dones, dins l'àmbit familiar. Però aquella violència estructural més subtil resta invisible i impune, malgrat que és quelcom que afecta a totes les dones. El tracte que des dels mitjans de comunicació es fa de les dones, convertint-les en objectes, la invisibilització que es continua patint en totes les àrees de coneixement. El caràcter fortament masculí i masclista que defineix les institucions; la manca de reconeixement del saber de les dones i en definitiva la negació de les dones com a subjectes de coneixement, protagonistes de la història amb poder propi de definició, són també manifestacions de la violència de gènere. Aquests, però, no apareixen a l'agenda política.

La responsabilitat d'acabar amb la violència continua recaient exclusivament en les dones. Són elles les que han de ser sensibilitzades per tal de motivar-les a la denúncia. Són elles les que en primera instància han d'abandonar la llar familiar, i són elles les que han de deixar de tenir por. És a elles a qui es dirigeixen la major part de les mesures. Partint de la idea de que la sensibilització ha de ser cap a les dones són elles les que, a través de la denúncia penal han d'acabar amb les situacions de violència. Les campanyes de sensibilització van dirigides fonamentalment a aconseguir que la denúncia de les dones, o a la societat en general. Són mínimes les campanyes que s'han dirigit exclusivament als homes, malgrat que des de la normativa és fa explícit que els agressors són principalment ells.

Les dones són convertides en subjectes vulnerables i tenir parella, en un factor de risc. Aquesta vulnerabilitat és tractada per part de l'Estat des de l'assistencialisme, el paternalisme i els seu afany de control. No es tracta de donar més veu i més recursos a les dones, per tal de que gestionin i superin la situació de violència a través del seu empoderament, sinó de substituir la dependència al "marit", per la dependència a les institucions. Les dones es veuen privades del poder de decidir si volen o no trencar amb la relació de violència, es poden veure obligades a no poder veure a la persona amb la que han decidit compartir la vida, i si el feminisme institucional aconsegueix els seus objectius, es poden veure obligades a haver-hi de declarar en contra. En cas de no fer-ho podrà ser criminalitzada, i castigada. Les dones en situació irregular ni tan sols tenen la possibilitat de denunciar, a no ser que estiguin disposades a assumir el risc de l'expulsió. Així, la infantilització de les dones per part de l'Estat arriba fins al punt de que és l'Estat el que pren les decisions per elles.

Igualment preocupant és el fet de que sigui el reconeixement, per part dels tribunals, de l'existència de maltractaments, la única entrada als recursos dirigits a les dones víctimes de

violència. Això és especialment preocupant, ja que com s'ha vist aquests no actuen des d'una perspectiva de gènere, sinó ben bé al contrari. Sovint mantenen i reproduïxen els estereotips sexistes. Encara així, són ells els que decideixen si una dona mereix o no protecció. Les dones que no aconseguixin una sentència condemnatòria cap al seu agressor, restaran en la total desprotecció.

Les dones que han sobreviscut a situacions de violència, generalment, no demanen venjança sinó protecció. És l'Estat el que aprofita aquesta demanda de protecció, per als propis interessos, dirigits a ampliar el seu control.

Des de l'Estat, sembla que es vulgui recuperar aquell control vers les dones, que abans monopolitzava la institució familiar. L'autonomia i l'empoderament de les dones, objectius formals de la Llei Integral resten al paper. Encara així, són molts els moviments feministes que han advertit no estar disposats a que l'autonomia i la llibertat de les dones quedi minvada sota retòriques de protecció i seguretat.

Bibliografia

- AMNISTIA INTERNACIONAL., 2008. *Obstinada realidad, recursos pendientes a* <http://www.malostratos.org/images/pdf/ai%20%203%20anos%20li.pdf> (consultat el 23.11.11)
- Bodelón, E., 2008. De la seguridad a los derechos: el debate sobre la violencia de género en el ámbito jurídico y en el movimiento feminista. A Bergalli, R., Rivera, I., y Bombini, G., comps. *Violencia y sistema penal*. Buenos Aires: Editores El Puerto.
- Bustelo, M. I Emanuela Lombardo., eds., 2007. *Políticas de igualdad en España y en Europa*. Madrid: Ed. Cátedra.
- Larrauri, E., 2007. *Criminología Crítica y Violencia de Género*, Madrid: Trotta.
- Mestre, R., 2006. *La caixa de Pandora. Introducció a la teoria feminista del dret*. Universitat de València.
- Madrid, A., 2002. La cultura contemporánea del sufrimiento. *El vuelo del Ícaro*, 2-3, 2001-2002.
- Maqueda Abreu, M.L., 2007. ¿Es la estrategia penal una solución a la violencia contra las mujeres? Algunas respuestas desde un discurso feminista crítico. *InDret. Revista para el análisis del derecho* (www.indret.com). Barcelona
- Observatorio Estatal de Violencia sobre las Mujeres., 2006. *Informe anual*. A www.observatorioviolencia.org (consultat el 10.04.09)